

Suomen demonstratiivisysteemin rakenne

1. Monen kielen demonstratiivisto on koostumukseltaan niin hajanainen, että järjestelmä on luontevin kuvata joukoksi erillisiä osasysteemejä. Esimerkiksi venäjän systeemiin kuuluu ensinnäkin hyvin tasapainoton pronomini *etot* 'tämä, tuo, se', *tot* 'se, tuo'; edellinen on monikäyttöinen yleispronomini, jälkimmäinen lähinnä vain determinatiivi. Lokaaliadverbien systeemi taas on kolmijäseninen: *zdes* on tavallisen tyyppinen 'tässä, täällä', *tam* 'tuolla, siellä', mutta *tut* on sekä 'tässä, täällä' että 'tuossa, siinä'. Demonstratiivisia tavan adverbeja onkin siten vain yksi: *tak* 'näin, noin, niin'. Sen *takoj*-johdos 'tällainen, tuollainen, sellainen' on vihdoin ainoa yleistyyppinen dem.adjektiivi. Venäjän systeemin koostumuksen voisi esittää seuraavalla kuvalla:

Kaavio 1. Venäjän demonstratiivisysteemin pääpiirteittäinen koostumus

etot		tot
zdes	tut	tam
tak		

takoj		

Kuten havaitaan, systeemistä on vaikea löytää johdonmukaisuutta tai määrämerkityksisiä kantademonstratiiveja. Vaikka *etot*, *tot*, *tut*, *tam* ja *tak* ovat etymologisesti samaa kantaa, on turhaa etsiä jotain niitä synkronisella tasolla yhdistävää perusmerkitystä. Ja osasysteemeistä ovat samarakenteisia vain yksijäseniset {*tak*} ja {*takoj*}.

Suomen ja esimerkiksi japanin dem.systeemi on koostumukseltaan vallan toisenlainen kuin venäjän. Suomen tyyppisen järjestelmän luonne havainnollistuu seuraavasta kaaviosta:

Kaavio 2. Suomen demonstratiivisysteemin pääpiirteittäinen koostumus

tämä	tuo	se
täällä	tuolla	siellä
näin	noin	niin
tällainen	tuollainen	sellainen

Kuvasta näkyy, miten kukin osasysteemi jakautuu kantademonstratiivien kesken kolmia. Osasysteemit {*tämä*, *tuo*, *se*} ym. ovat niin samarakenteisia, että kokonaissysteemin voi jakaa toisensuuntaisesti kolmeen morfologisesti identtiseen sanueeseen (*tämä* : *täällä* : *tässä* : *näin* : *tällainen* jne.; samoin *tuo*- ja *se*-demonstratiivi). Täysin aukoton systeemi ei ole: suomessa on esim. *täten* ja *siten* mutta ei **tuoten*-sanaa.

Suomen tyyppinen systeemi houkuttelee ajattelemaan, että minkä tahansa siihen sisältyvän demonstratiivin merkityksen voisi selittää — ikään kuin yhteen laskien — sen perusteella, minkä kantademonstratiivin sanueeseen ja mihin morfosemanttiseen osasysteemiin se kuuluu. Koko systeemin kuvaus voisi siis olla samalla sekä yksinkertainen että täydellinen. Semantiikan kannalta tärkeimmäksi tehtäväksi jäisi kussakin osasysteemissä toistuvien demonstratiivikantojen merkityssuhteiden selvittely.

Tuonnempana tulemme näkemään, etteivät suomen osasysteemit ole semanttis-pragmaattisesti ehdottoman isomorfisia. On kuitenkin metodisesti perusteltua pyrkiä suoraan kokonaissysteemin kuvaukseen. — Kun jäljempänä puhun *tämä*-, *tuo*- tai *se*-demonstratiivista ja -ilmauksista, tarkoitan tekstiyhteydestä selviävällä tavalla joko sanueesta abstrahoitua kantademonstratiivia tai jotain erityistä lekseemiä.

2. Suomen demonstratiiveja on käsitelty hyvin niukasti fennistisessä kirjallisuudessa. En silti ota tässä kantaa kaikkiin näkemyksiin, vaan selostan lyhyesti Nykysuomen sanakirjan ja parin tärkeimmän kieliopin määritelmiä ja sitten arvioin ainoaa todella tieteelliseksi systeeminkuvaukseksi tarkoitettua esitystä. Kiinnitän huomiota etupäässä vain demonstratiivien deiktiseen eli tilannekytkeiseen käyttöön.

2.1. E. N. Setälä sanoo lauseopissaan *tämä*- ja *tu*-pronominien suhteesta, että *tämä* viittaa ”läheisimpään” ja *tu* ”kaukaisempaan” (1891, 76). Aarni Penttilä taas esittää kieliopissaan, että *tämä*-sanalla on tarkoitteena ”henkilö tai asia, joka on puhujan lähellä käden ulottuvilla” ja *tu*-sanalla ”jokin etäisempi, mutta osoitettavissa oleva henkilö tai asia” (1963, 510). *Se*-pronominista Setälä toteaa vain, että sillä on ”heikompi demonstratiivinen merkitys kuin *tämä* ja *tu* sanoilla” ja että ”sillä viitataan enimmäkseen takaisin johonkin semmoiseen, josta ennen on ollut puhetta” (mts. 76). Penttilän mielestä ”*se* sanan useiden esiintymien tarkoitteena on jokin sellainen esine t. olio, joka on osoitettavissa, mutta jota ei tarvitse osoittaa, koska se tavalla tai toisella on joutunut jo huomion kohteeksi” (mp.).

Nyky-suomen sanakirjan artikkeleista kuvastuu likimain samanlainen — voisi sanoa perinnäinen — demonstratiivinäkemys kuin juuri siteeraamistani kieliopeista. Kuva on sanakirjassa tietenkin vivahteikkaampi. Huomiota kiinnitetään paitsi *tämä*- ja *tu*-deiksinen etäisyyseroon myös *tämä*-ilmausten tärkeään temporaaliseen käyttöön. Lisäksi todetaan esim. *täällä*- ja *tässä*-tyyppien eräänlainen tarkkuusero ja itse adverbittä määritellään sellaisiksi, että *täällä* ja *tässä* viittaavat paikkaan, jossa puhuja on itse, *tuolla* ja *tuossa* loitommalle ja *siellä* ja *siinä* paikkaan, jossa puhuja ei itse ole. *Näin*- ja *noin*-adverbien ero selitetään sillä tavoin, että edellinen viittaa puhujan kannalta läheisempään, jälkimmäinen etäisempään. Leksikografista tarkkuutta osoittaa, että *niin* kuvataan ensisijaisesti anaforisiksi eli tekstikytkeiseksi adverbiksi. (Ks. s.v. *tämä*, *tu*, *se*, *tässä*, *tuossa*, *siinä*, *täällä*, *tuolla*, *siellä*, *näin*, *noin*, *niin*.)

Sanakirjan määritelmässä on myös puutteita, miltei virheitäkin. Eri-tyisesti *se*-demonstratiivi näyttää tuottaneen vaikeuksia. On esimerkiksi vaikea ymmärtää, miksi *se*-pronomini viittaisi maininnan arvoisesti ”puhujan läheisyydessä” olevaan (s.v. *se*). Myös edellä siteeratut Setälän ja Penttilän *se*-määritelmät olivat puutteellisia joskaan eivät virheellisiä. Perinnäisen demonstratiivikuvan suurin heikkous onkin juuri *se*, että suunnilleen oikein kuvatun *tämä*, *tu* -parin suhdetta *se*-demonstratiiviin ei ole osattu kunnolla määrittää. Tiukka kritiikki, jota perinnäiseen kuvaan on kohdistettu, on ainakin *se*-demonstratiivin osalta ymmärrettävää.

2.2. Terho Itkonen on esittänyt perinnäisestä jyrkästi poikkeavan käsityksen suomen demonstratiiveista (alustavasti jo 1966, laajemmin 1979; täydennyksiä mm. 1983). Hänen mukaansa etäisyyskriteerit eivät vaikuta kantademonstratiivin valintaan, vaan ratkaisevat vain *täällä*, *tuolla*, *siellä* -tyyppin valinnan lähemmäksi viittaavan *tässä*, *tuossa*, *siinä* -sarjan

sijasta (1979, 123—). Kantademonstratiivien semantiikkaa Itkonen kuvaa havaintopiirin käsitteen avulla. Itse termi on Nykysuomen sanakirjasta, mutta tutkija käyttää sitä täysin omaperäisellä tavalla. Hänen määritelmänsä mukaan suomen *tämä* viittaa puhujan, *se* kuulijan ja *tuo* molempien yhteiseen havaintopiiriin (mm. ma. 122). Havaintopiiriin tutkija sisällyttää sen, mitä puhuja ja kuulija kullakin hetkellä tosiasiallisesti havaitsevat tai voivat suuremmitta vaivoitta havaita (ma. 120). Puhujan ja kuulijan havaintopiirit voivat siis peittää osittain tai kokonaan toisensa taikka olla vallan erillisetkin.

Itkosen määritelmä on iskevä ja kauniin symmetrinen. Se tuo mieleen persoonapronominien kolmijakoisen systeemin. Mutta sitä on aika vaikea saada sopuun suomen demonstratiivien tosiasiallisen käytön kanssa. Määritelmä on nimittäin koko lailla liian yksinkertainen ja symmetrinen; lisäksi havaintopiirin käsite osoittautuu ylen epämääräiseksi ja monimieliseksi.

Ajatuksella yksityisestä havaintopiiristä on Itkosen kuvauksessa tärkeä sija. Puhujalla ja kuulijalla on yksityiset visuaaliset havaintopiirinsä, jos he ovat esimerkiksi vain puhelinyhteydessä toisiinsa tai jos he huutelevat toisilleen ohuen seinän läpi huoneesta toiseen. Tällaisessa puhetilanteessa ei tutkijan mukaan ole yhteistä havaintopiiriä, joten ei ole mahdollista sanoa esim. *Tuolla on päivän posti* yhtä aidosti deiktisellä tavalla kuin *Täällä on päivän posti* tai *Siellä on päivän posti*.

Mahdollisuus käyttää aidosti deiktisiä *tuo*-ilmauksia tarjoutuu Itkosen mukaan vain silloin, kun puhujan ja kuulijan havaintopiirit peittävät toisensa tai toisiaan. Voimme siis ajatella, että esimerkiksi kun vieraisissa huoneissa istuvat toverukset vetävät yhteiselle pihalle antavien, samansuuntaisten ikkunoiden edestä verhot, puhuja voi aidon deiktisesti huudahtaa *Hei, katsos mikä lintu tuolla kipittää*. Siihen kuulija voi niin ikään aidon deiktisesti vastata *No mutta tuohan on västäräkki*.

Vielä helpommaksi *tuo*-deiksis käy, kun huoneiden välinen näköeste vedetään pois; olkoon se esimerkissämme vaikkapa paljeseinä. Nyt toverukset istuvat ja katselevat toistensa suuntaan ja voivat havainnoida toistensa eleitä ja identifioida viittauskohteet omin, suurin havainnoin. Tilanne on muuttunut sellaiseksi, jota yleensä pidetään demonstratiivien tutkimuksessa merkitysanalyysien lähtökohtana, eräänlaisena deiktisenä perustilanteena; Lyons nimittää sitä kanoniseksi ilmaisutilanteeksi (”the canonical situation of utterance”; 1978, 637).

Nyt puhekompanit siis näkevät toisensa, ja mikä tärkeintä: heidän tosiasiallisten ja mahdollisten havaintojensa piiri on yhteinen; yksityisiä havaintopiirejä — paitsi joitakin pikku katvealueita — ei enää ole. Koska *tuo* määritelmän mukaan viittaa nimenomaan yhteiseen havaintopiiriin ja koska tilanteessamme ei käytännöllisesti katsoen ole muuta kuin

yhteistä havaintopiiriä, luulisi nyt viitattavan kaikkeen vain *tu-* ilmauksin. Näin ei tietenkään ole. Itkonen selittää asiointilan niin, että yhteiseenkin havaintopiiriin voi sisältyä jonkinlainen puhujan tai kuulijan yksityinen havaintopiiri — johon viitataan *tämä-* tai vastaavasti *se-* ilmauksin — ja näiden lisäksi vielä toinen yhteinen havaintopiiri, *tu-* deiksiksen alue. Näitä toisen asteen havaintopiirejä ei tietenkään voi enää käsittää puhujan tai kuulijan havaintojen summiksi. Mitä ne sitten ovat? Tästä tutkija ei tee selkoa, vaikka vasta nyt, deiktistä perustilannetta tarkkailtaessa, olisi mahdollisuus kuvata suomen täysdeiktisten demonstratiivien semantiikkaa.

Voimme kuitenkin omin lupinemme tulkita Itkosen esimerkkejä ja päätellä, että toisen asteen havaintopiirit tarkoittavat joskus puhujan tai kuulijan olinpaikkoja tai lähipiirejä, joskus etäisempiä huomion kohteita. Voisimmeko nyt hyväksyä Itkosen määritelmän, jos siis luopuisimme vaatimasta havaintopiirin käsitteeltä ehdotonta täsmällisyyttä ja tulkitsisimme sitä vapaasti? Tämä ei ikävä kyllä onnistu. Nyt tekee määritelmän symmetrisyys tenän. Tarkoittipa havaintopiirin käsite mitä tahansa, sen on tarkoitettava puhujan yhteydessä samaa kuin kuulijan yhteydessä. Ja suomen demonstratiivien käyttö on todellisuudessa auttamattoman epäsymmetristä.

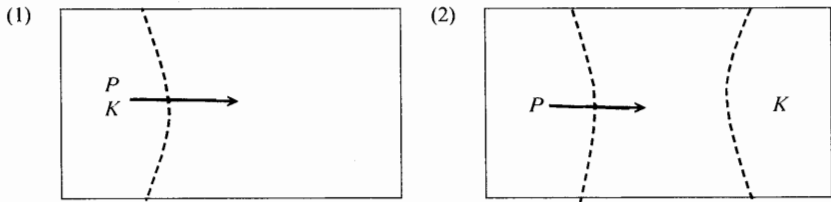
Tämä kyllä viittaa puhujan lähipiiriin, mutta *se* ei viittaa vain kuulijan lähipiiriin vaan myös etäälle yhteisen huomion kohteisiin: *Mutta sehän on karhu!*, *Siellä näyttää olevan tulipalo*. *Tuo* puolestaan ei viittaa vain etäälle kummankin lähipiiristä, vaan myös kuulijan mutta ei puhujan lähipiiriin: *Tuossako olet istunut koko illan?*, *Älä virnistele noin!*. Epäsymmetrisyyttä on sekin, että jokin *tässä* tai *täällä* viittaa yhtä hyvin yhteiseen kuin vain puhujan olinpaikkaan mutta *siinä* tai *siellä* vastaavasti vain kuulijan lähipiiriin. — Käsitteiden demonstratiivien suhteita jäljempänä tarkemmin; sanottu riittänee tässä yhteydessä.

Analyyysi siis osoittaa, että määritelmän mukaista havaintopiirin käsitettä ei voi soveltaa deiktiseen perustilanteeseen ja että vaikka käsitettä tulkittaisiin täysin vapaastikin, itse demonstratiivien määritelmä joutaa umpikujaan. Yksityisten havaintopiirien näkökulmasta voi ehkä kuvata joitakin auditiivisiksi yhteyksiksi typistyneitä erikoistilanteita, mutta deiktinen perustilanne vaatii tutkijalta toiset lähtökohdat. Ja luultavaa on, että erikoistilanteidenkin demonstratiivisuhteet selittyvät parhaiten niiden lainalaisuuksien pohjalta, joita havaitaan tarkkailemalla perusdeiksistä kanonisessa ilmaisutilanteessa.

Vaikka Terho Itkosen demonstratiivikäsitys on epätarkka, ei sen ansioita voi kieltää. Itkosen kuvaus on vahvin siitä, mistä perinnäinen kuva on heikoin. Tarkoitatan lähinnä *se-*demonstratiivin käsittelyä. Itkonen on ensimmäisenä oivaltanut *se-*ilmausten luonteenomaisen kuulijakes-

keisyyden ja ylipäänsä diskurssiroolien merkityksen suomenkin demonstratiivien semantiikassa — vanhastaanhan lähinnä vain latinasta ja eräistä romaanisista kielistä on osoitettu spesifisesti kuulijansuuntaisia demonstratiivityyppejä.

3. Keskityn nyt kuvaamaan suomen demonstratiivien käyttöä deiktisessä perustilanteessa (= kanonisessa ilmaisutilanteessa). Jäsennän kuvaukseni kahteen jaksoon, koska demonstratiivien kannalta perustilanteitakin on kahta päätyyppiä. Tilanne voi olla ensinnäkin *jakautumaton* eli polaaristumaton (ks. kaavio 3). Tällaisessa tilanteessa puhujalla ja kuulijalla on yhteinen lähipiiri, johon kumpikin viittaa samoin ehdoin *tämä*-ilmauksilla (ts. kuulija myös viittaisi, jos saisi puhujan roolin); vastakohtaa puhujan ja kuulijan välillä ei ole (vrt. persoonapronomini *me*). Sen sijaan *jakautunut* eli polaaristuneessa tilanteessa kummallakin on oma lähipiirinsä, johon toinen ei voi viitata samalla demonstratiivilla kuin omaansa (vrt. persoonappositio *minä* — *sinä*). Havainnollistan eroa kuvalla:

Kaavio 3. Jakautumaton (1) ja jakautunut (2) deiktinen perustilanne. *P* tarkoittaa puhujaa, *K* kuulijaa; katkoviiva rajaa yhteisen tai kummankin yksityisen lähipiirin; nuoli tarkoittaa puhujan *tu*o- tai *se*-deiksiksi suuntaa.

Tilanne voi hetkessä muuttua jakautuneesta jakautumattomaksi ja päinvastoin: viittauskohde ratkaisee; esim. *Pysytellään vain täällä, mutta istu sinä siinä, minä istun tässä*. — Jakautuneen ja jakautumattoman tilanteen erottelu on metodisesti tarpeen vain tutkittaessa kieliä, joissa on erityinen kuulijakeskeinen demonstratiivi; muiden kielten deiktisistä ei eronteko mitenkään olennaisesti valaise. Suomen kannalta distinktio on poikkeuksellisen hyödyllinen.

Toinen tärkeä kahtiajako perustuu siihen, että tarkoite voi olla kuulijan huomion kohteena jo silloin, kun puhuja käyttää siitä deiktistä demonstratiivi-ilmausta. Tarkoite voi siis olla kuulijan kannalta *uusi* tai *vanha*. Tämäkin kahtiajako on erityisesti suomen kannalta tärkeä. — Sellaisiin tapauksiin, joissa tarkoite jo on otettu puheeksi, en kiinnitä

huomiota. Voihan jo puheeksi otettuun viittaavan ilmauksen aina tulkit-
ta enemmän tai vähemmän anaforisiksi eli tekstikytkeiseksi.

Demonstratiivien kuvauksessa on syytä kiinnittää huomiota myös
siihen, onko ilmaus itsenäinen vai täydennetty: esim. pelkkä *tässä* vai
tässä pihalla, pelkkä *se* vai *se vihreä sanakirja*. Joitain ilmauksia ei voi
täydentää, ja jotkin taas välttämättä vaativat erityyppisiä lisiä. Myös tä-
mä kahtiajako on suomen demonstratiivien kannalta merkityksenkäs.

3.1. Tavallisimman tyyppinen jakautumaton tilanne on sellainen, jossa
puhuja ja kuuliija ovat suhteellisen lähellä toisiaan ja voivat tarkkailla
maailmaa kuin yhtenä miehenä. — Käsittelen ensin jakautumattoman
tilanteen *tämä-* ja *tuo-*ilmauksia, sitten merkillistä *se-*demonstratiivia.

Keskeisiä *tämä-*ilmauksia ovat ne, joilla puhuja tarkoittaa paikkaa,
tilannetta, ajankohtaa tms., jonka piirissä hän kuulijan kanssa on.
Kuuliija identifioi tarkoitteen tilannetietonsa, esityskontekstin ja de-
monstratiivin täydenteen avulla. Esimerkkejä: *Täällä on viihtyisää,*
Täällä Euroopassa on vielä sivistystä, Tähän me jäämme, Tässä kuussa
en tuhlaa, Tämä on yhtä mylläkkää, Näin me vain huristelemme tällä
perintö-Mossella. Toisia kantademonstratiiveja ei tällaisten ilmausten
sijasta voi käyttää (vrt. *Tuolla/siellä on viihtyisää*). Eroa uuteen ja van-
haan kohdistuvan deiksiksi välillä ei ole. Demonstratiivien täydentä-
minen on joskus välttämätöntä, koska sama dem.lekseemi voi viitata
hyvin erikokoisiin ja -tyyppisiin tarkoituksiin.

Heti kosketuspiirin rajoilta alkaa *tuo-*ilmausten alue. Puhuja ja sa-
moin ehdoin kuulijakin voi edelleen käyttää — nyt jo tuntuvan '*tuo-*'-
tyyppisiä — *tämä-*ilmauksia, mutta mitä etäämmäksi viitataan, sitä
hankalampia ne ovat ja sitä luontevampi on *tuo*. Valintaa ei ratkaise ab-
soluuttinen etäisyys vaan suhteellinen: kilometrin päässä olevasta kilo-
metrin korkuisesta tarkoitteesta (esim. vuoresta) on lähes pakko käyt-
tää *tämä-*ilmausta samalla lailla kuin viiden metrin päässä olevasta viisi
metriä korkeasta kohteesta (esim. talosta). Mutta kun viitataan viiden
metrin päässä olevaan viiden senttimetrin korkuiseen referenttiin (esim.
palloon), käytän samaa tarkkaa *tuo-*deiksistä kuin osoittaessani puoli
metriä korkeaa kohdetta (esim. jänistä) viidenkymmenen metrin pääs-
tä. Samoin käytän *tuo-*deiksistä osoittaessani vaikkapa pilkkua ihosta-
ni; nyt valinnan ratkaisee se, että *tämä-*ilmaukseen luontevimmin liittyy-
vä kosketusosoitus peittäisi viittauskohteen kuulijalta, mutta *tuo-*
deiksiksessä sormeni osoittaa vain suunnan, josta kuulijan silmä tavoit-
taa kohteen. — Demonstratiivin valinnan voi ratkaista myös se, onko
tarkoite suhteellisesti lähempi tai etäämpi kuin jokin toinen samassa yh-
teydessä mainittu: *Tuo tuolla on Harmaja mutta tämä lähempi tässä on*
Suomenlinnan majakka, Tämä tässä on parmanpurema mutta tuon
toisen teki ampiainen.

Se-deiksis suuntautuu jakautumattomassa tilanteessa yksinomaisesti v a n h o i h i n viittauskohteisiin. Kuulostaa hyvin oudolta, jos joku sanoo esim. *Se on minun autoni* tai *Se auto on minun* ja samalla osoittaa kuulijan kannalta uuden kohteen (suomea opettelevat vieraskieliset tekevät usein tällaisia virheitä). Sitä vastoin voi aivan luontevasti e n s i n vaikkapa näyttää kädellään ja sitten sanoa kuulijalle *Se on uusi autoni*. Tavallisesti *se*-ilmauksen tarkoite on joutunut kuulijan huomion kohteeksi ilman valmisteluja; se esimerkiksi on puhehetken tilanteessa itseltään selvän keskeinen: *Älä pelkää, ei se pure, se vain näyttelee hampaitaan, Mikä siellä nyt räjähti?, No johan nyt! Se on selvä merikotka!*. — Käyttäessään *se*-ilmausta puhuja ikään kuin vahvistaa kuulijan havaintoyhteyttä tarkoitteeseen eikä häiritse *tuo*- ja *tämä*-deiksiksellä, joka helposti kääntää kuulijan huomion puhujaan ja tämän osoitusakteihin.

Se-deiksistä käytetään jakautumattomassa tilanteessa samalla alueella kuin *tuo*-ilmauksia: keskeisimmän *tämä*-alueen rajoilta niin pitkälle kuin havaintopiiriä riittää. Mutta — yllättävää kyllä — kaikkien *tuo*-ilmausten sijasta ei vastaavaa *se*-demonstratiivia voi käyttää, vaikka referentti jo olisikin kuulijan huomion kohteena. Kun esimerkiksi ihailen toverini kanssa perhosten kisailua, tuskin voin viitata tuohon luonnonilmiöön *se*-ilmauksin: *Sellaista ei näe kuin kesällä, Olisipa ihmisenkin elämä niin keveätä, Se on kaunista katseltavaa*. Luultavammin sanon *Tuollaista ei näe kuin kesällä, Olisipa ihmisenkin elämä noin keveätä, Tuo on kaunista katseltavaa*. Käytän ikään kuin osoittavaa, omaa havaintoyhteyttäni ilmaisevaa *tuo*-demonstratiivia, koska viittauskohde — hahmottamani tapahtuma tai toiminta, tapahtuman tai toiminnan tai konkreettisen olion laatu — on eräällä tapaa olemassa vain subjektivistien havaintojen varassa. Demonstratiivinen tavan adverbii tai dem.adjektiivii viittaa aina tuollaisiin subjektinvaraisiin kvaliteetteihin, siksi jokin *noin* tai *tuollainen* on deiktisessä käytössä lähes yksinomainen ja *niin* tai *sellainen* lähinnä vain jo sanottuun viittaava; pronomini sen sijaan vaihtelee tarkoitteen mukaan (vrt. *Tuo on kaunista* ja *Se on kaunis*).

3.2. Jakautumattoman tilanteen *tuo* — *se* -vaihtelu tuntuu suomalaisesta niin luonnolliselta, ettei hän helposti huomaa ilmiön lingvististä erikoisuusarvoa: vastaava viittauskohteen uutuudesta ja ei-uutuudesta riippuva *demonstratiivien* vaihtelu puuttuu ainakin maailman pääkielistä. Suomessa ja monissa sen sukukielissä piirre sitä vastoin on leimallinen ja ilmeisen vanhaa juurta. — Vertaan nyt lyhyesti suomea pariin demonstratiivisysteemiltään toisenlaiseen kieleen (joiden keskinäinen erilaisuus ei tule vielä jakautumatonta tilannetta tarkasteltaessa esiin).

Englannissa ja espanjassa demonstratiivien merkityskenttä jakautuu jotakuinkin samalla tapaa kuin suomessa lähi- ja etäviitteiseen alueeseen. Englannin *this/here* peittää suunnilleen saman alueen kuin suomen *tämä/tässä/täällä* ja vastaavasti *that/there* saman lohkon kuin suomen *tuo/tuossa/tuolla* ja *se/siinä/siellä* kattavat yhdessä. Espanjassa on englannin tapaan lähiviitteinen *este* 'tämä' ja etäviitteinen *aquel* 'tuo, se' ja pronomini- ja adverbien vastaavia adverbeja, esim. *aquí* 'tässä, täällä' ja *allá* 'tuossa, tuolla; siinä, siellä'. Noissa kielissä siis viitataan etäalueelle vain yhden tyyppisellä demonstratiivilla, jolla onkin pakosta sekä 'tuo'- että 'se'-merkitys. Uuden ja vanhan viittauskohteen eroa ei toisin sanoen voi ilmaista demonstratiivin valinnalla kuten suomessa.

Suomen *tuo* — *se* -demonstratiivippositiota vastaa englannissa ja espanjassa osittain demonstratiivien oppositio 3:n persoonan pronomineihin ja määräiseen artikkeliin. Käytetäänhän jo kuulijan huomion kohteeksi joutuneesta tarkoitteesta englannissa mieluummin *he, she, it* ja espanjassa *él, ella, ello* -persoonapronominia kuin demonstratiivia; adjektiivisen pronominin korvaa vastaavasti määräinen artikkeli. Mutta esimerkiksi dem.adverbeilla ei ole pers.pronominin tyyppistä vastinetta; vrt. suomen *tuolla* — *siellä, noin* — *niin*. Järjestelmä ei ole muutenkaan täydellinen: kolmannen persoonan pronomineja käytetään myös uutta osoittavasti 'tuo'-tapaan; suomen *se* taas on spesifisesti ei-osoittava ja vanhaan viittaava (ja eroaa sikäli *hän*-sanasta, joka on mainittujen persoonapronominien tyyppinen: *Kas hän, tuo mies tuolla, on uusi inspehtorimme*).

Suomen kielen *tuo* — *se* -oppositiossa on sanalla sanoen leksikaalisitettu täydellisesti se uuteen ja vanhaan kohdistuvan viittauksen pragmaattinen vastakohta, jota englannin ja espanjan tyyppisissä kielissä ilmaistaan vaillinaisesti demonstratiivien ja (historiallisesti niistä juontuvien) 3:n persoonan pronomien tai määräisten artikkelien vaihtelulla. Suomen käytäntö on ymmärrettävissä sen perusteella, että kielenkunnastamme puuttuu kieliopillinen suku, jonka tuella voisi (nimenomaan demonstratiiveista) kehittyä laajaskaalainen 3:n persoonan pronomien järjestelmä.

3.3. Palaan taas deiktisiin perustilanteisiin, nyt jakautuneeseen. Jakautuneen tilanteen deiksistä on itse asiassa vain se, mikä kohdistuu kuulijan tai puhujan yksityiseen lähipiiriin (ks. kaavio 3); kaikki muu demonstratiivinkäyttö on samantyyppistä kuin edellä kuvatussa polaaristumattomassa tilanteessa. Leimallista jakautuneen tilanteen deiksiksensä on se, että puhuja viittaa kohteisiin, joista kuulijan olisi pakko käyttää eri demonstratiivia, jos puhujan rooli lankeaisi hänelle.

Jakautuneen tilanteen *tämä* viittaa eksklusiivisesti puhujan lähipiiri-

rin kohteisiin, puhujan yksityiseen olinpaikkaan tai tilanteeseen jne. Tyypillisiä ovat tarkoitteet, joihin puhujalla on vähintään kosketusyhteys, mutta kuulijan ollessa sopivan matkan päässä puhuja voi osoittaa *tämä*-ilmauksin ja ehkä säästävien elein myös etäämpiä kohteita, jotka ovat suhteellisesti lähempänä häntä kuin kuulijaa; neutraalille alueelle puhuja viittaa jakautumattoman tilanteen tyyliin *tuo*- tai *se*-demonstratiivein. *Tämä*-demonstratiivin valinnan ratkaiseva suhteellisen läheisyyden kriteeri kytkeytyy siis nyt persoonavastakohtaan. Muutama esimerkki: *Tule tänne, Täällä maa on vielä märkää, entä siellä, Kylläpä tämä painaa, koetapas, Tämä päänsärky on sietämätöntä, Tässä näin kasvaa porkkanaa, tuossa punajuurta ja siinä edessäsi retiisejä.* — Temporaaalisia eivät jakautuneen tilanteen *tämä*-ilmaukset voi olla, koska puhekumppaneilla on aina yhteinen aika (huom. kuitenkin paradoksaalinen *tänään* puhelinkeskustelussa: *Tänään meillä Kiinassa on jo vappu; pian se tulee sinne Suomeenkin*).

Tuo-ilmausten käyttö on runsasta ja helppoa tilanteessa, jossa puhuja ja kuulija esimerkiksi seisovat vastakkain sopivalla puhe-etäisyydellä: kuulijan on hyvä seurata puhujan katseen suuntaa — tärkeintä ja vaistomaisinta osoituskeinoa — ja vaikkapa kädenviittauksia. Mutta varsinaista jakautuneen tilanteen *tuo*-deiksistä on vain se, jolla puhuja viittaa kuulijan olinpaikkaan tai muihin lähipiirin kohteisiin: *Tuossako aiot istua koko illan!, Älä nyt ainakaan tuohon jää, Varo nyt vähän! Tuo on ainoa kristallimaljakkoni, Tuo korvasi näyttää paleltuneen, Tuollainen raitakuosi pukee juuri sinua, Noin ei sovi kiltin tytön keikistellä, Mitä tuo nyt on olevinaan!* Käyttäessään tällaisia ilmauksia puhujan on kohdistettava katseensa kuulijaan, jotta viittauksen suunta ei jäisi kuulijalle epäselväksi. Noilla ilmauksilla on muutenkin vahvan osoittava tai affektiivinen, puhujan psyykkistä aktiiviteettia ja subjektiivista näkökulmaa korostava luonne (vrt. neutraaleihin *Siinäkö aiot istua, Se on ainoa maljakkoni*). Ilmaukset eivät viittaa välttämättä kuulijan kannalta uuteen, mutta tarkoitteet otetaan puheeksi kuin ne olisivat uusia.

Kuulijansuuntaisten *tuo*-ilmausten käyttö on vaikeaa, jos puhekumppanien välimatka on suuri. Etäältä on hankala huutaa *Tuo on minun, älä vie sitä*; sen sijaan *Se on minun, älä vie sitä* on luonteva, koska puhuja ei voi enää osoittaa esim. katseellaan tarkoittavansa jotain juuri kuulijaan liittyvää. Vain jotkin *noin*- ja *tuollainen*-tyyppiset ilmaukset (ks. 3.1.) ovat matkankin päästä käypiä, mutta oikein kaukaa luulisi huudettavan mieluummin *Hohoi! Mitä te siellä sillä tapaa hosutte?* kuin — — *tuolla tapaa* — —.

Se-deiksistä on jakautuneessa tilanteessa leimallisen kuulijansuuntaista. Jos nimittäin puhetilanne ja demonstratiivin tekstiyhteys on sellai-

nen, että kuulija käsittää tilanteen jakautuneeksi, hän tulkitsee kaikki *se*-ilmaukset kuulijansuuntaisiksi ja *tämä*-ilmaukset vastaavasti puhujansuuntaisiksi. — Kuulijansuuntaisia *se*-ilmauksia on selvästi kahta tyyppiä: toisia pitää välttämättä täydentää, toiset riittävät silläan eivätkä aina edes ole täydennettävissä.

Kuulijan olinpaikkaan ja esimerkiksi kuulijan käsissä tai toiminnan kohteena oleviin tarkoitteisiin viittaavat *se*-ilmaukset ovat parhaastaan täydentämättömiä: *Pysy siinä, Tulkaa jo sieltä, Mahtuuko sinne vielä yksi, Älä pudota sitä, Nyt se alkaa näyttää hyvältä, Ne saat pitää juoksupakkana*. Puhuja viittaa tällaisilla ilmauksilla tarkoitteisiin, joihin kuulijalla on ensisijainen ja välitön yhteys. Tarkoitteet eivät kuitenkaan välttämättä ole kuulijan huomion kohteena sillä tapaa kuin jakautumattoman tilanteen *se*-deiksiksen referentit; harvoinhan esimerkiksi oma olinpaikka on samalla tavoin huomion keskipisteenä kuin jokin muu paikka ympäristössä. Puheena olevan tyyppinen *se*-deiksisi ei siis viittaa luonteenomaisesti vanhaan vaan ensisijaisesti kuulijan kannalta keskeiseen. Kuulijan olinpaikka on keskeisistä viittauskohteista tärkein: *se* on samalla tapaa jakautuneen tilanteen *se*-deiksiksen kiintopiste kuin itse kuulija persoonana omassa kuulijanroolissaan.

Puhuja joutuu käyttämään todella uuteen viittaavia ja lähes aina täydennettyjä *se*-ilmauksia viitatessaan johonkin, joka ei ole kuulijan kannalta itsestään selvää tai keskeistä mutta joka on kuulijan suhteellisessa lähipiirissä: *Ota se kirves sieltä ja vie liiteriin, Anna se sanakirja siitä hyllystä. . . Ei se vaan se vihreä. . . Niin, se ylempi. . . Juuri se, kiitos*. Kun puhuteltava kuulee *se kirves* tai *se sanakirja* -tyyppisen ilmauksen, hän luultavimmin katsahtaa ympärilleen havaitakseen tarkoitteen, ellei se jo ole hänen huomionsa kohteena: ilmaus on kuulijalle kuin käsky etsiä täydenteellä luonnehdittu tarkoite lähipiiristä. Täydenteen merkitys on tämäntyyppisessä deiksiksessä ensiarvoisen tärkeä: täydenne korvaa sen informaation, jota puhuja toisentyyppisessä deiksiksessä voi antaa osoittaen tai koskettaen. Ja itse asiassa uuteen viittaa vain *se kirves* -tyyppisen ilmauksen täydenne: demonstratiivi vain kertoo täydenteellä nimetyn tai kuvatun tarkoitteen kytkeytyvän kuulijan lähipiiriin, siis tilanteessa itsestään selvän keskeiseen ja erällä tavalla kuulijan näkökulmasta vanhaan.

3.4. Katsauksemme erityyppisiin perustilanteisiin on osoittanut, että suomen deiktinen *tämä* viittaa puhekumppanien yhteiseen tai vain puhujan lähipiiriin, *tu* lähipiiriä etäämmäksi ja sopivassa tilanteessa kuulijan lähipiiriinkin. *Se* puolestaan viittaa yhtäältä kuulijan yksityiseen lähipiiriin ja toisaalta kuulijan huomion kohteisiin, elleivät ne sijoitu puhujan lähimpään piiriin. — Nyt kun vertaamme suomen koko systeem-

miä pariin toisentyypiseen, alamme ehkä nähdä, mihin perustuu suomen järjestelmän helposti oivallettava mutta vaikeasti määritettävä johdonmukaisuus.

Kielissä hyvin yleistä tyyppiä edustava englannin kaksijakoinen systeemi on aivan samanlainen jakautuneessa ja jakautumattomassa tilanteessa. Ainoa ero on se, että jakautuneessa tilanteessa lähiviitteinen *this/here* viittaa eksklusiivisesti vain puhujan lähipiiriin. Kummankaan tyyppisessä perustilanteessa ei oteta kuulijan näkökulmaa lainkaan huomioon: ei ole mitään erityistä kuulijan kannalta tuttuun tai lähellä olevaan viittaavaa demonstratiivia — onhan indifferentti *that/there* milloin 'tuo'/'tuolla', milloin 'se'/'siellä'. Systeemi on täysin puhujakeskeinen.

Espanjan tyyppinen systeemi — jollainen on myös esim. japanissa — on jakautumattomassa tilanteessa kaksijäseninen ja täysin puhujakeskeinen kuten englannin järjestelmä. Mutta kun tilanne muuttuu jakautuneeksi, espanjan systeemiin ilmaantuu kolmas demonstratiivi, *ese/ahí* ('se, tuo'/'siinä, tuossa'), joka viittaa spesifisti kuulijan lähipiiriin, siis alueelle, jolle kuulija viittaisi itse 'tämä'-tyyppisellä *este/aquí*-demonstratiivilla.¹ Espanjassa on siis kuulijan näkökulma leksikaalisitettu yhdellä etäpiirin osa-alueella. Mutta uuden ja vanhan vastakohtaa tai osoittavuusoppositiota ei espanjassakaan ole. Demonstratiivinkäyttöä hallitsee yhä puhujan näkökulma.

Nyt kuvittelemme, että espanjan tyyppisessä systeemissä aletaan ottaa kuulijan näkökulma laajemmin huomioon: kuulijakeskeinen demonstratiivi alkaa vähitellen viitata paitsi kuulijan spatiaaliseen lähipiiriin myös niihin kuulijan huomion kohteisiin, jotka sijoittuvat puhekumppanien lähipiirien ulkopuolelle. Tällöin tuon alueen indifferentti valtdemonstratiivi (jota vastaa espanjassa *aquel/allá*) saa kuulijakeskeisen kilpailijan ja muuttuu väistämättä puhujakeskeiseksi ja osoittavaksi. Kun kuulijakeskeinen demonstratiivi on levittäytynyt koko etäpiirin alueelle ja kahden demonstratiivin suhde on osassa aluetta muuttunut pelkäksi viittaustapaoppositioksi, on luonnollista, että tuo suhde ja samalla toinen demonstratiivikin leviää myös etäpiiriin toiselle lohkolle. Käy siis mahdolliseksi viitata puhujakeskeisellä osoittavalla demonstratiivilla myös kuulijan lähipiiriin. Koko etäpiiriin voi nyt viitata sekä kuulijakeskeisellä että puhujakeskeisellä demonstratiivilla. Lähipiiriin viitataan edelleen vain puhujakeskeisellä, lähiviitteisellä de-

¹ Esitän espanjan systeemin koulukielioppien tapaan. Todellisuudessa kuulijakeskeinen demonstratiivinkäyttö onkin ehkä pohjimmitaan jonkinlaista keskietäisyyden deiksistä, joka voi joskus suuntautua muuallekin kuin kuulijaan päin (ks. esim. Hottenroth 1982 ja Fillmore 1982).

monstratiivilla — primaari etäisyysoppositio ei ole rauennut. On tärkeää havaita, että nyt puhujalla on sekä jakautuneessa että jakautumattomassa tilanteessa käytössään kuulijakeskeinen demonstratiivi: deiksiksen voi nyt mukauttaa joustavasti eri tilanteiden tarpeisiin ja mahdollisuuksiin. — Kuten huomataan, järjestelmä on sama kuin suomessa.

Jos suomen systeemin käytöstä poistetaan osoittavuusoppositio ja uuden ja vanhan viittauskohteen ero, siis juuri puheena ollut kuulijan näkökulman laajennus, järjestelmä muuttuu aivan espanjan tyyppiseksi. Kun esimerkiksi kirjaan syventyneenä joudun vastaamaan häiritsevälle kyselijälle, viitataan mekaanisesti *tämä*-ilmauksilla lähipiiriini, *se*-ilmauksilla deiktisesti vain kuulijan äänen suuntaan ja *tuo*-ilmauksilla kummankin lähipiiriin ulkopuolelle: *Se (kirja) on tässä pöydällä/siellä ovensuussa/tuolla hyllyssä*. Vastaavanlaisessa jakautumattomassa tilanteessa käytän vain *tämä*- ja *tuo*-deiksistä, koska en tarkkaile kuulijan huomion suuntaa. Mutta heti kun nostan katseeni kirjasta ja alan huomioida puhekuppania ja osoittaa eri kohteita, deiksusi muuttuu paljon vivahteikkaammaksi, espanjalaistyyppisestä suomalaiseksi.

Tarkoitukseni ei ole väittää, että suomen systeemi olisi millään kielikuntamme nykykielten avulla jäljitettävällä tavalla kehittynyt espanjan tyyppisestä. Olen vain yrittänyt tehdä suomen harvinaislaatuista järjestelmää ymmärrettäväksi toisen, kielissä tavallisempaa tyyppiä edustavan avulla.

3.5. Mitä sitten on tuo edellä erinomaisen tärkeäksi osoittautunut kuulijakeskeisyys? Oikeastaan se ei ole muuta kuin kielissä yleisimmän tyyppistä deiktistä definiittisyyttä, siis sitä, että puhuja esittää referentit kuulijan kannalta tuttuina tai ilmeisinä, tilanteen ja puheyhteyden perusteella ilman puhujan ei-kielellistä erityisapua (= osoittamista) identifiointivina. Mutta eräässä suhteessa *se*-ilmaukset eroavat vastaavista ei-demonstratiivisista definiittilausekkeista: *se*-ilmauksilla ei voi viitata puhujan lähimpään piiriin. Toisin sanoen *se*-deiksisi on deiktistä definiittisyyttä, josta on karsittu puhujakeskeiset viittaustavat: lähiviitteisyys (= *tämä*-deiksisi) ja osoittavuus (= *tuo*-deiksisi ja osa *tämä*-deiksistä).

Kuten edellä jo on havaittu, *se*-tyyppistä deiktistä definiittisyyttä on kahta lajia: kuulijan huomion kohteisiin liittyvää ja toisaalta kuulijan olinpaikkaan ja lähipiiriin kytkeytyvää. Tätä kuulijakeskeistä kahtiajakoa vastaa tarkoin puhujakeskeisen deiksiksen kahtiajako: *tämä* viittaa puhujakeskeisesti olinpaikkaan ja lähipiiriin, *tuo* niin ikään puhujakeskeisesti etäämpiin huomion kohteisiin. Vastaavuus olisi symmetrisempi, jos kuulijakeskeisen deiksiksen käytössä olisi yhden kantademonstratiivin sijasta kaksi: toinen viittaisi kuulijan lähipiiriin, toinen kuulijan

etäämpiin huomion kohteisiin. On tietenkin ymmärrettävää, ettei kehitys ole johtanut tällaiseen täydellisyyteen; onhan jo suomalaistyyppinen kuulijan näkökulman laaja huomioonotto silläan poikkeuksellista. Lapissa kuitenkin näyttää olevan merkkejä pitemmälle vieneestä kehityksestä: siinä on paitsi yleistyyppinen 'se'-demonstratiivi *dät* myös vahvasti deiktinen, juuri kuulijan lähipiiriin viittaava *diet*; kummankin voi olettaa juontuvan samasta varhaiskantasuomen demonstratiivista kuin suomen *se*.²

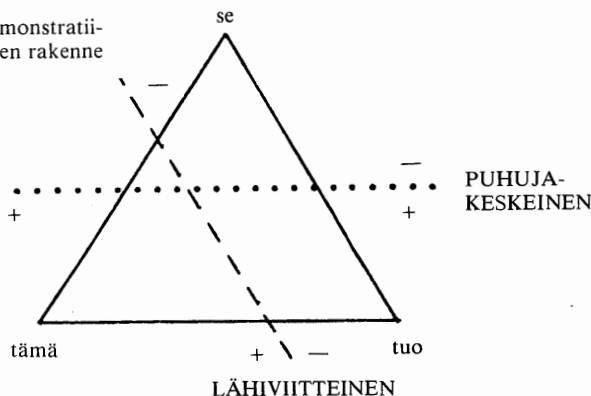
3.6. Olemme pitkin matkaa tarkkailleet, onko suomen kantademonstratiivien käyttö samasuhteista eri osasysteemeissä. Ja olemme esimerkiksi havainneet, että deiktiset *noin-* ja *tuollainen-*tyyppiset ilmaukset korvaavat lähes tyystin *niin-* ja *sellainen-*vastineensa. Mutta olemme myös havainneet, että tuollaiset käyttösuhteet eivät johdu siitä, että kantademonstratiivien merkityksissä olisi eroja eri osasysteemeissä, vaan siitä, että erilaiset viittauskohteet vaativat erityyppistä viittautapaa. Voimme siis kuvata suomen kokonaissysteemiä yksillä ja samoilla piirteillä.

3.7. Suomen demonstratiivien deiktisen systeemin ensimmäinen pääoppositio on lähiviitteisen *tämän* ja etäviitteisen *tuo, se* -parin välinen. Kolmea etäisyysastetta ei ole (päinvastoin kuin monessa muussa kielessä) eikä etäisyyden suhteen neutraalia demonstratiivia.³ Voimme kuvata *tämä-*demonstratiivia piirteellä + LÄHIVIITTEINEN ja *tuo-* ja *se-*demonstratiiveja vastaavasti piirteellä —LÄHIVIITTEINEN. Systeemin toinen pääoppositio jakaa kantademonstratiivit puhujakeskeiseen *tämä, tuo* -pariin ja kuulijakeskeiseen *se-*demonstratiiviin. Koska *se-*demonstratiivin kuulijakeskeisyys ei ole muuta kuin deiktistä definiittisyyttä, josta puuttuu kaikki mahdollinen puhujakeskeisyys (= lähiviitteisyys ja osoittavuus), voimme omistaa *se-*demonstratiiville piirteen —PUHUKESKEINEN. Kuva havainnollistaa systeemin oppositioita:

² Lapin pronominiinien vokalismin voi selittää olettamalla toiselle **se-* ja toiselle emfaattisesti pidennetyyn **se-*originaalin (Larjavaara 1984, 69); sananalkuiset klusiilit voi ymmärtää analogisiksi (esim. Wiklund 1896, 275) ja loppukonsonantit kahdennuksen jäljiksi (Ravila 1935, 242).

³ Paul Alvre on ehdottanut, että suomen *tämä* viittaisi lähelle, *se* etäämmä ja *tuo* kaikkein kauimmaksi (1969, 106); Paavo Siro puolestaan ajattelee *tuon* viittaavan lähemmä kuin *se* (1964, 157). Henri Frei on käsittänyt suomen *se-*demonstratiivin etäisyyspiirteiltä neutraaliksi; *tämä* sitä vastoin olisi lähi- ja *tuo* etäviitteinen (1944, 121).

Kaavio 4. Suomen demonstratiivisysteemin semanttinen rakenne

Tämä siis on binaareilla piirteillä kuvattuna [+LÄHIVIITTEINEN, +PUHUJAKESKEINEN], *tuo* [—LÄHIVIITTEINEN, +PUHUJAKESKEINEN] ja *se* [—LÄHIVIITTEINEN, —PUHUJAKESKEINEN].

Lienee vielä tarpeen määritellä suomen deiktinen systeemi materiaalisesti. Miinuspiirteet eivät oikein sovi määritelmään, joten käsitteet etäviitteisyys ja kuulijakeskeisyys ovat taas tarpeen. *Tämän* määrittelin puhujakeskeiseksi demonstratiiviksi, joka viittaa spatiaalisesti tai temporaalisesti absoluuttisen läheiseen taikka kosketuspiirin ulkopuolelle suhteellisesti läheiseen tai lähempään. *Tuo* on niin ikään puhujakeskeinen mutta viittaa aina lähimmän piirin ulkopuolelle, etenkin suhteellisesti etäiseen tai etäämpään; spesifiseltä viittaustavaltaan se on tarkan osoittava. Myös *se*-demonstratiivi on aina etäviitteinen, mutta puhujakeskeisestä *tämä*, *tuo* -parista jyrkkään poiketen *se* on ehdottoman kuulijakeskeinen: *se* viittaa vain semmoiseen, jota ei voi tai jota ei tarvitse osoittaa, koska tarkoite on jo kuulijan huomion kohteena tai kuulijan kannalta itsestään selvän keskeinen taikka kuulijan lähipiirissä.

4. Huomauttaisin lopuksi, että suomen kielen anaforiset ja puolideiktiset käytänteet näyttävät selittyvän suurelta osin — jopa yllättäviä yksityiskohtia myöten — edellä kuvatun deiksiksen ja sen perustana olevien semanttisten piirteiden pohjalta. Mutta on myös sellaista ei-deiktistä demonstratiivinkäyttöä, jonka yhteys perusdeiksikseen on hyvin heikko. Esim. determinatiivinen *se* virkkeessä *Se parhaiten nauraa, joka viimeksi nauraa* on erikoistyyppinen syntaktinen kehitymä anaforisesta peruskäytänteestä. Tämöisten demonstratiivien luonnetta eivät keskeisetkään deiktiset piirteet juuri valaise — vrt. esimerkkiä vaikkapa yllä olevaan määritelmään — vaan niiden kuvauksessa tarvitaan ennen muuta syntaktis-tekstuaalista näkökulmaa ja metodia.

LÄHTEET

- ALVRE, PAUL 1969: *Sooma keeleõpetuse reegliid*. Tallinn.
- BERGSLAND, KNUT 1950: Remarques sur les pronoms démonstratifs lapons. SUST 98. Helsinki.
- BRUGMANN, KARL 1904: *Die Demonstrativpronomina der Indogermanischen Sprachen*. Leipzig.
- BÜHLER, KARL 1934/1965: *Sprachtheorie*. 2., muuttamaton painos. Stuttgart.
- COULMAS, FLORIAN 1982: Some remarks on Japanese deictics. *Here and there*. Cross-linguistic Studies on Deixis and Demonstration. Toim. Jürgen Weissenborn ja Wolfgang Klein. Amsterdam/Philadelphia 1982.
- FILLMORE, CHARLES J. 1982: Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis. *Speech, Place, and Action*. Studies in Deixis and Related Topics. Toim. Robert J. Jarvella ja Wolfgang Klein. Norwich 1982.
- FREI, HENRI 1944: Systèmes de Déictiques. *Acta linguistica* IV. Copenhagen.
- HOTTENROTH, PRISKA-MONIKA 1982: The system of local deixis in Spanish. *Here and There*. Cross-linguistic Studies on Deixis and Demonstration. Toim. Jürgen Weissenborn ja Wolfgang Klein. Amsterdam/Philadelphia 1982.
- ITKONEN, TERHO 1966: Tutkimus suomen asyndetonista. *Vir*. 70.
- 1979: Zur Semantik und Pragmatik der finnischen Demonstrativa. *Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 12. Wiesbaden 1979.
- 1983: Vilpun sanasattuma ja byrokraattien rituaalisanonnat. *Vir*. 87.
- LARJAVAARA, MATTI 1984: Itämerensuomen demonstratiivit I: karjala, aunus, lyydi ja vepsä. Lisensiaatintyö. Säilytteillä Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa.
- LYONS, JOHN 1978: *Semantics* I—II. 2. painos. Cambridge.
- MAJTINSKAJA, K. E. 1969: *Mestoimenija v jazykah raznyh sistem*. Moskva.
- Nykysuomen sanakirja* I—VI. Porvoo 1951—61.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. 2., tarkistettu painos. Porvoo.
- RAVILA, PAAVO 1935: Die indouralische frage (Björn Collinder: Indouralisches sprachgut). FUF 23. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1891: *Suomen kielen lauseoppi*. 3., muutettu painos. Helsinki.
- SIITONEN, KIRSTI 1979: Lokaalisten pronominaaliadverbien merkityseroista suomessa ja saksassa. Havaintoja saksalaisten suomenopiskelijain kirjoitusharjoittelmisista. *Sanomia*. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14. 4. 1979. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Turku 1979.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki.
- VASMER, MAX 1953—1958: *Russisches etymologisches Wörterbuch* I—III. Heidelberg.
- WIKLUND, K. B. 1896: *Entwurf einer urlappischen Lautlehre* I. SUST 10. Helsinki.

MATTI LARJAVAARA: *The structure of the demonstrative system of Finnish*

It is perhaps easiest to describe the demonstrative deictic system of Finnish by comparing it to other systems representative of the general type. The deictic system of English is clearly bipartite, with proximal *this* and *here*, for example, in opposition with respect to distance with *that* and *there*. The former are used by the speaker for proximal referents with respect to his place of being and the latter for referents somewhat further removed. The choice of demonstrative is not affected by whether it is referents in the listener's immediate vicinity or his actual place of being are intended. The system is regulated by the *speaker's* point of view: According to the standard concept, the system in Spanish is similar to that in English (*este* 'this', *aquí* 'here' etc. — *aquel* 'that', *allá* 'there' etc.) except that when indicating the place where the listener is, but not the speaker, or when indicating something in the immediate vicinity of the listener, use must be made of a third demonstrative, *ese* 'that (near you)', *ahí* 'there (in the place where you are/in that place near you)'. This third demonstrative is used only for referents which the listener himself would indicate by means of the proximal *este*-type of demonstrative. In the Spanish system the *listener's* point of view is lexicalized by one section of the distal reference area.

The system in Finnish is in many ways similar to that in Spanish: *tämä* 'this', *täällä* 'here' indicate proximity and, for example, the nearer of two distant referents; *tuo* 'that', *tuolla* 'there' indicate referents farther away, far away and relatively farther away. A third type of demonstrative *se* 'that', *siellä* 'there' indicates the immediate neighbourhood of the listener, his place of being or, for example, something in the listener's hands, like Spanish *ese/ahí*. But in the Finnish system the point of view of the listener is taken into account much more than in Spanish: the *se*, *siellä* type of demonstrative is also used for referents that are distant from the listener, but the object of the listener's attention, or things which have earlier been referred to. In practice, the only restriction in the use of this type of *se*-expressions is that the speaker cannot indicate his place of being by means of them, nor anything in his immediate neighbourhood.

Because *se* can only be used to refer to something in the immediate neighbourhood of the listener, or to something which is the object of the listener's attention, it is necessary to employ *tuo* when the speaker wishes to draw the attention of the listener to something new outside his (the speaker's) immediate vicinity. The speaker can also use *tuo* to refer to the immediate neighbourhood of the listener if he needs, as it were, to indicate a concrete connection in the direction of the listener and especially if the speech act is affective in tone. The area of use of the *tuo* and *se* expressions is thus the same, but the demonstratives differ as to their manner of reference: *tuo* is speaker-centred and of its nature indicative, whereas *se* is listener-centred and non-indicative. Listener-centredness is quite simply deictic definiteness, which lacks speaker-centred indicativeness (and speaker-centred proximity); it may thus be defined as non-speaker-centredness. The basic meanings of the Finnish demonstratives may thus be described by means of two binary features: *tämä* is [+ PROXIMAL, + SPEAKER-CENTRED], *tuo* is [— PROXIMAL, + SPEAKER-CENTRED] and *se* is [— PROXIMAL, — SPEAKER-CENTRED].

In the demonstrative system of Finnish, of particular interest is the relationship between the demonstratives *tuo* and *se*. This relationship is linked to the fact that unique third person pronoun *hän* 'he, she' (pl. *he*) refers only to people and is rare in many forms of spoken Finnish (*se* is used instead). The tasks of the *se* demonstrative in Finnish, i.e. the indication of referents already the object of attention or otherwise alluded to, belong in many other languages to third person pronouns of different gender (e.g. English *he, she, it*; Spanish *él, ella, ello*). Finnish *tuo* correspondingly stresses something newly introduced, and is therefore — like the proximal *tämä* — in a sense a purer demonstrative than *se*. It must be emphasized that morphologically and syntactically *se* is just the same kind of demonstrative as *tämä* and *tuo*.

